

ספרותנו.

קבוצה שלישית *.

א.

אליעזר בן-יהודה

(למלאת שנה לפטירתו)

תרס"ז - ב' לחניכה - תרפ"ד.

1. אנדרת-חיו.

חיו של אליעזר בן-יהודה הם אנדה. הם נעשו אנדה מפני שבך יהדה עשה את הפלא היותר גדול של זמננו ועוד מטעם אחד: אישיותו המיוחדת במינה של בן-יהודה היתה עושה כל מעשה של חיו - מאורע; ומאורע סמלי, לא מן המצור. בכ"א שבט (') תר"ח נולד אליעזר לאביו יהודה פ"ל מ"א; בעידה הליטאית לושק'י, סלך ווילנה. כשהיה הילד בן-חמש, בשנת תרכ"ג, מת עליו אביו, לאשרי. היתה אמו, פייגה וולפסון, ילדת מיסוי בקורל אנדה עם כל אדיקותה משכלת במקצת ובעלת רצון כביר, ובדוחק אבל ביושר, פרנסה את ארבעת ילדיה גם דאגה לחינוכו של אליעזר בנה. לאנשים הגדולים יש על-פי רוב, אם יוצאת מן הכלל, לבן-יהודה היתה אם כזו.

חנוכו היה דומה לחנוכם של שאר ילדי-ישראל בליטה לפני ששים שנה. אלא שנעשה לו גם וכששלחה אותו אמו, לאחר שנעשה, בן-מצוה, בשנת תל"א, לפולוצק (פ. וויסנסקי), מצא שם ראשי-שיבה, ר' יוסי ב"ר מ"ק, שהיה תלמודי גדול וביחר עם זה משכיל מסתתר, שור הלכות-שבת, הכותיעני (ה'בינסון קרזו") בתיגום עברי' הלכו שלובי-זרוע אצל ראשי-שיבה צעיר זה תורה והשכלה, בביכול במקום אחר, מפולוצק הביא אותו דודו לעיירה אחרת - הלובוק'יה, סלך ווילנה, כדי לעשותו רב בישראל. אבל כבר הוא - מי שהציק ונפנעו, הקנאים אורכים לו ומוצאים אותו בקלקלתו: כשהוא קורא ספר אפיקורסי גורא - בן נעול, לילה ווייל, על שמות נרדסים - ואולם בהלובוק'יה כבר הוא נעשה משכיל באמת, הסיד לובאוויצ', סחר ישתפרק, ישנה יונאס, מגלה לו את הסוד הגדול של שנות-השבעים: שאין השכלה אמיתית מחוץ לבית-ספר מסודר; שההשכלה העברית מתוך ספרים, שפירבה אבסורדאקטיס, אינה מספקת ומשירת את האדם בלתי-ישלם כל ימיו, צריך להכנס

(*) הקבוצה הראשונה (שבעה פרקים) באה בהשלמה, כרכים ו', ה', ט' ו"א, והקבוצה השנייה (שמונה פרקים) - שם, כרכים ל"ב, ל"ג ול"ד (זמערקע).

1) כך נאמר בכל האמצעים העבריים על בן-יהודה, הנכרת חסרת בן-יהודה אחרת לי כשם אמו, שנולד בפוריס, בתולדותיו, שפרסם רביא ל פרסקי, בפסח חזקונו לאליעזר בן-יהודה, ניו-יורק תרע"ח, עמ' 61, בחיכו, שנולד, כיום כיא בסבת, תר"ח, (5 בסוף 1868). תיום הלוקו מחאים יותר לאדר.

לגימנסיה או לבית־ספר ריאלי ומשם – לאוניברסיטה. ולתכלית זו צריך ללמוד – רוסית. אמנם, השחר של סמולנסקין דבר גדול הוא והשפה היפה היא השדירה היחידה; אבל רוסית היא עיקר ההשכלה, והוראת הלשון הרוסית נמסרה לידיים רבות – לידי בתו של יונאס, דבורה, והמשכילי הצעיר למד מן העלמה הצעירה שפה נוספת על הרוסית – את שפת־האֵהבה. לבותיהם נתקשרו עלידי הלמוד, עלידי השיחות בדבר ההשכלה בתחשמים ועלידי החלומות לעתידה, ודבורה יונאס שומרת את אהבתה לצעיר לעולמים. אליעזר בן החשביעשרה חוזר לאמו ומספר לה את דברי־החלטתו לנסוע לברלין. כדי ללמוד שם. ברליניים – זה היה אז שם־נרדף לאפיקורסים, האם בוכה, אבל הכחור הצעיר רצונו עז והאם היא – אם, היא מציעה לפניו לנסוע לא לברלין, אלא לדינאבורג (דוינסק): אף שם יתפקד, אבל תופסים את הרע במיעוטו, ואגב, יש לה שם אחד מדידאביו, שיקרב את הנער.

וכך היה. בשנת תרל"ג בא אליעזר פילמאן לדינאבורג, ובעזרת הדיד ובסיועו של אחד מתלמידי־הגימנסיה הכין את עצמו במשך שנה אחת עד כדי להכנס לטחלקה הרביעית של בית־הספר הריאלי, שגמר אותו לאחר שלש שנים, בשנת תרל"ז. אבל תלמיד זה של הגימנסיה וחבריו בבית־הספר השפיעו עליו, ב"רוח־הזמן" – לעזוב את כל ענייני־הדתות, ולהתמכר לסוציאליזמוס הרוסי של אז ולעבוד, לטובת־העם; מובן – העם הרוסי. רק דבר אחד לא הצליח לעקור מלבו: את האהבה ללשון העברית ואת החבה להשחר, למרות מה שהמאמרים הלאומיים, שפיסס בו סמולנסקין, נראו לו דברים בטלים. הלא היו בהשחר דברים קרובים לאליעזר המשיב־ל־הסוציאליזמוס; המלחמה במורדר אורי, השירים הסוציאליסטיים של יהודה לייב וז'ק קאמינה ועוד. ובאותם הימים פיצה מלחמת רוסיה־תורכיה (1877–1878) הסבה היתה – מרד הכולגארים, הסרבים והרומנים בתורכיה, אומות קטנות אלו, עמים לא־היו נעשו עמים מדיניים, בעלי ארצות חשיות, ישבו לתחיה חירותם, מדינותם, לשונותיהם, מפני־מה אי אפשר בדבר הזה לעש־ישראל? – שיש־אל הוא אומה – דבר זה הוכיח סמולנסקין בעס־עולם, ובעת לטעת, ובעס־עולם אף דבר רעות ונשגבות על תקות־ישראל ורמז, שאם הסרבים והמנטנגרים הוערה־חודים יכולים להתחזק את המלכות אליהם, אין דבר זה מן הנמנע גם מהודים. הן אמנם, סמולנסקין החליט, שאי־מה רוחניות אנו וכך אפשר לנו להיות גם בגולה, ואולם שחרור הסלאווים הבאלקאניים אומר אחרת; אין אומה בלא ארץ, בלא לשון, בלא מדינות, ליהודים יש ארץ – ארץ־ישראל ויש לשון, הלשון העברית, הארץ והלשון שתתן תחינה בסים למדינות, אם לא – אין תקוה לאומה הישראלית להעשות אומה חיה. וארץ שוממה ולשון ספירות בלבד גורלן בגולה־האומה, שלישקן תקומנה לתחיה בבית־אחת, דרך אחרת אין.

כך היה הלך־מחשבתו של אליעזר בן־יהודה פילמאן, כפי שהוא מספר בעצמו בכל מקום⁽¹⁾. עוד קודם ששמע בדבר ריאל דוינדה של גורג' אליוט, שנתפרסם אנגלית בשנת 1874 ונדפס בתרגום רוסי בייחוד הרוסי הגדול: *Wjestnik Jewropy*

(1) עיין מאמרו הספר, החלום ושגור' ב"חמור" השבועי, שנה רביעית וחמשית; תולדותיו ב"ספר־הזכרון" של סוקולוב, וואשה תרס"ט, עמ' 189; דניאל סרסקי, במספר־הזכרון לאליעזר בן־יהודה, עמ' 64; א. ר. סלאבין, ב"לוח־אחיעזר", I (תרע"ח), IV, 32.

לדבריו אך אחרי שספד לחבריו את רעיונו החדש, העיד אותו אחד מהם על התרומם הרוסי של הניאל היונהרה, ואז נתחזק ברעתו לנסוע לסארייז, ללמוד שם ציפחות-הלשון המתהלכת בארץ-הקדם-ורפואה-המלאכה הסתיה שם אח בעליה ועושהו בעל-השפעה בארץ, וקשה להכריע אם באמת לא קרא בן-הורה ביותן הרוסי המפורסם, שכל יחדיו משביל מדינה היה מעין בו אז את הרומאן המענין תחילה קודם שהשפיעו עליו המאורעות בבאקאנאס את הרעיון החדש, או רק ביבות הימים נדמה לו שרעיונו קדם להומאן, כי מי ידע הדדהרות?

בשנת 1878 בא בן-הורה, מוסב ישע'משפחה אליא גוב (על שמו הפרטי לא היה יכול להשיג תעודת-המעל לחוץ-לארץ מפני שהוא חשוד בסוציאליזם או חייב לעמוד לצבא), לסארייז, הבין את עצמו במשך שנה אחת בידעת הלשון הצרפתית ובשנת 1879 נכנס, על יסוד תעודתו מסת'הספר הייאל, למחלקת-הרפואה, ואולם יותר מברפואה עסק בספרים, ובספריה הלאומית בארץ נמנש בסופרו האדיואי של העתון Ruessky Mir, רוסי נוצרי, צ'אשניקוב ישמ, שגילה לו את מסת'המדיניות של אותו זמן, וביותר את תחבולות הרפולומאטיה במזרח הקרוב, ובן-הורה גילה לו את רעיונו הגדול, חכמה ישראל בארצו, בחוקר-הקדמוניות בוגוב (גולדברג), גלגלו על רעיונו המשובה, סופר עברי, כמדרדכי מיוחס (מ. ארלמאן, עורך למערכת, הושחרי, שאהר'בך, נתישב בירושלים בתור בארצתה של החברה, למען ציון), התיחס אל הרעיון במסקנות, רק הסופר הנוצרי המדינאי בעל השכל הישר, מצא שרעיון זה ראוי להשמע, והוא עין לפרסמי בעתון עברי, העתון העברי בהיא הדיעה אז היה — המגיד, ואולם בעל המגיד נבהל מפני חרושו של הרעיון, למרות מה שהמגיד-וביותר דוד גורדון, עוזרו הראשי — היה עוד בתחילת שנות-הישיבנים לפה לחברית ישוב ארץ-ישראל, מסדס של ר' צבי קאל'ישר, ור' יהודה אלקלעי, המאמר לא נדפס, וצאשניקוב עין לשלחו למקום אחר, אושלח אותו בן-הורה להושחרי החביב עליו, סמילנסקין לא הסכים לרעיונו העיקרי, אבל התייב, שבאן נתגלה לפניו סופר מקורי וחשוב, ביוס'הפורסם, תלית, קבל בן-הורה מכתב מעורך מסמולנסקי, ובהושחרי שנה זו חוברת נסן, תרליש (שיצאה באחר זמן מרובה), נדפס המאמר, ישאלה נכבדה ותחום עליה לא פרלמאן, אלא א. בן-הורה — שמו של הסופר החדש מכאן ואילך, מאמר זה הוא הוא התחלת התנועה החדשה בישראל, שאהר'בך קבלה את השם, חבת-ציון, וציונות, היו בה במאמר זה, כל היסודות של הסתכלות-בעולם חדשה: תביעה ישע'ישראל יתחיל לחתוך את גרולו המדיני בדם — מדיניות יהודית; שתתחיל התישבות על הקרקע — ישוב ארץ-ישראל; שהלשון העברית תשוב לתחיה — הדבור העברי; ולסוף — שהספרות העברית לא תפגר אחרי ההרים, אלא תהא החלוץ העובד לפניהם בדרך אל החיים החדשים — תחית-הרוח.

ובן-הורה היה מטבעו לא סופר בעליה לכת, אלא סופר בעל'סעשה, כל רעיון, שהאמין בה השתדל לנשם בחיים, עוד בילדותו, כשקרא את אהבת-ציון, ואשמת-ישימון, היה מנסה לרבר בלשונן של אמנון ותמר, ובסארייז גיש בתי גציל וליקוביץ, שנתססם אחר'בך בצורה-מסעי שלו היה ומן'טה פיוס'טי למערכת; וזה הודיע לו שבמסעותיו בארץ-הקדם היה מרבר עברית עם יהודי-המדינה, ובכן — הלשון העברית היא מדינת בטקצת, ובן-הורה היה מנסה לרבר עברית עם וליקוביץ, ארלמאן, ועוד, רעיון

תחת הלשון העברית לשם תחייתהאומה נעשה לו חלק בלתינפרד מרעיון ישוב ארץ ישראל; ושני אלה צריכים לשמש לתכלית מדינית.

וביתנים חלה בןיהודה בפא"יו מחלה קשה. הוא היה מתפרנס שם מתרגומים מצרפתית ליוסית, וכמוכן בדחק גדול; וביחר עם זה לומר וקרא היבה יותר מפני כחותיו. והחורף של שנת 1878 היה קשה ביותר בפא"יו. ופחם להסיק את חדרו הקר לא היה בידו לקנות. וכך הצטנן והתחיל גונח דם. במצב זה של בריאותו קשה היה לו לחשוב. שיגמור את מחלקתהרפואה. הוא מוכן להפסיק את למדיו - ובלבד שימצא עבודה בארץ משאתנפשו. והוא פונה אל ק. נטורי המיסד של מוקהישראל. בבקשה לתת לו איזו עבודה בירושלים. נטר לועג לחלומו. הוא נתאיש מלאות חיים חדשים בארץ השוממה. וכשעומד בןיהודה על דעתו הוא מכניסו לביתהמדרששלמורים של כל ישראל חברים בפא"יו על מנת שישתלם בו ויהא אחריכך מורה במקהישראל. ובביתמדרש זה היה אז מורה מצוין אחד - הפרופ' יוסף הלוי. זה האשורולוגי הגדול. שהיה עם זה עברי גדול וציוני גדול קודם הציוניות. עוד בהמגד' משנותהששים למאה הריט הטף לחרוש הלשון העברית (אמנם על יסודות מקראיים) והיה אחד מן הראשונים למחרישימלים בתוכנו; וגם ציוניותו קדמה לחבתציון בכל צורותיה משנות השמונים ואילך. אין לי שום ספק שבןיהודה תלמידו ישמע ממנו את השקפותיו על תחת הלשון העברית ועל שיבתציון. במובנו של ר' יהודה אלקלעי - ועלדי כך נתחזקה אמונתו של בןיהודה בישוב ארץישראל לתכלית מדינית ובתחת הלשון העברית בדבור. - וכשנתחזקה נביחתדמו ובביתהמדרש למורים בא לביתהחולים של רוטשילד ושכב שם שלשה שבועות. הולה מוטל על מטתו. מצא בביתחולים זה את חוקר ארץ ישראל ר' אימ' לונקן שדבר עמו עברית בהברה ספרדית וספר לו ישהערות העבריות השונות בירושלים - האשכנזים, הספרדים, הגורגים, הפרסים - מתאחדות אך ורק עלדי הדבור העברי החי. בןיהודה ישם את הדברים אל לבו. ההבנה הספרדית, שאף הגורגים קוראים בה את כתביהקודש ותרגומהשבעים ושאר הספרים היווניים והרומיים העתיקים מעתיקים עלפיה את השמות העבריים העתיקים. נעשתה לנו תנאי הכרחי לדבור העברי. שכבר ידע. שבני ארץישראל מודגלים בופחות או יותר.

כשהבריא קצת נשלח בהוצאתו של רוטשילד לא לגזיר - ארץ חמה ונוחה למשוחפים. את החורף תרמא בלה שם; ואף משם הוסיף להטפף לרעיונו החביב. רעיון שיבתציון המדינית ותחתיההלשון בהשחר (מאמיו); עוד מוסר לא לקחתו המכתב לבן יהודה. בהמגד' ובתחבצלת' (בנו האחרונה פרסם עוד בשנת תר"ם שני מאמרים. לשאלת התנוד; שבהם דרש להחליף בכתבהספר את הזאיגון וגם את הלשון הצרפתית בעברית). בסוף חורף תרמא חזר לפא"יו. אבל בתחלתה גמורה לצאת משם לארץ ישראל. שם בארץ חמה באיגור. ימצא מפא לגופו המשוחף. ושם בארץ ההיסטורית. ימצא מקוםהשמה לרעיונו הגדול. נשמתנשמת. הוא פנה לפרומקין. בעל התחבצלת'. בשאלה אם יכול הוא לבוא לארץ ולמצוא איזה שבר בעתו - חה השיב. שיכול הוא לתת לו שבר מעט. אז בא בןיהודה לוויגה והתראה שם עם סמולנסקיין הנערץ. סמולנסקין התנגד עד אותו זמן לרעיון הישוב המדיני. ולרעיון הדבור העברי אף לא ישם את לבו. עכ"ישראל צריך ויכול להיות אומה רוחנית אף בגולה והלשון העברית יכולה וצריכה לשמש לצרכי הספרות והספרות היהודית הוקה -

בלבד. ואולם, כשבא בן־יהודה לווינה בקיץ תרמ"א, היה סמולנסקי, שחזר זה לא כבר מרוסיה, בנדהם מן הפריעות בהחסידיסיה, שפצצו ביסיהפסח של שנת תרמ"א, ואז היה בטוהר־לבו לבן־יהודה, שטעה בהשקפתו על האפשרות לקיים את ישראל בגולה בתור. אומה רחמנית—ונעשה חובב־ציון נלהב.

ועוד קודם שהגיע בן־יהודה לווינה, כשהגיע, בדרכו מפאריז, למרשי ליה, כתב מכתב לשנייה יונאס ולבתו, הודיעם את מחשבתו להשתקע בארץ וקרא את דבורה יונאס, שתבוא לווינה, תנשא לו ישם ותסע עמו לארץ־ישראל, הנערה, שליטתו רוסית, שמרה לו את אהבתה במשך כמה שנים ובדישון־אביה הלכה אחריו לארץ, ששמה בלבד היה מזכיר אז לעלמה משכלת רק לילת־ישועלים, חלוקה ובכיות על־יד הובתל המערבי, חתונתם היתה בווינה, שושבנים היה סמולנסקי, הרך רומיניה (נאלאץ) וקושטה באו ליפו בין כסא לעשור תרס"ב, אבל עוד בדרך, בספינה, התחיל בן־יהודה ללמד את דבורה, אשתו הצעירה, את הדבור העברי, בעוד שלא ידעה מן הלשון העברית כלום, וכשאך בא לארץ הודיע לה, שבשום איפן לא ידבר עמה בלשון אחרת אף מלה אחת, היא נכחה והתחננה לו, שלא יעשנה אלמת בפעם אחת לשוא, עקשנותו הקרושה—כמו שכתב עליו פעם אחת החכם הנוצרי הרב רש"י דני—נתגלתה הפעם בכל תקפה, והצליחה כרגיל, לאחר שלשה חרשים התחילה הדבורה לגמנם עברית, וכשנולד בנם הבכור, בן־ציון (הוא כיום העתונאי איתמר בן־אבי"ו), שמע מפי אמו, ולא רק מפי אביו, רק מלים עבריות, לשוא איים על בן־יהודה אפילו יחיאל מיכל פינס ידיו, שהחלט ביניהם לדבר עברית בכל מקום מיד לאחר שנתודעו זה לזה, ישנו הבכור של בן־יהודה יגדל פרא והדיוט, באין לו די מלים לצרכיו היותר הכרחיים ובאין לו אפשרות לשחק עם ילדים בגיל—בן־יהודה באחת: בנו צריך להיות לאות ולמופת בישראל וברא' היא הלשון העברית לאבד על־ידה את כשרונות־בנו, כך נוצר הבית העברי הגמור הראשון לאחר אלפי־שנים, שהלשון העברית היתה מרובת בין היהודים רק באקראי, בירושלים נעשה בן־יהודה נתין תורכי ושם־משפחה עברי קרא לעצמו אף באוסן רשמי, שמו הספרות, שאירופי יקבל עליו את הנתינות התורכית היה אז דבר, בלתי־רגיל שתר' לנתינים הורים היו אז פריוויליגיות גדולות בתורכיה כולה, גרמה לכך, ודאי, שאשתו של בן־יהודה להסתלק מן הגלות לגמרי ולהתאזרח בארץ; אבל אפשר, שגם לכך גם מה שיצא מרוסיה בתעודת־מסע וזה, בלא שעמד לצבא, כאמור, והאפשרות להקרא בשם־משפחה עברי שהיה טהור במקום שם־משפחה הוסטריאלי (אֶלֶאנב) אף היא משכה את לבו, ובן־יהודה נעשה עוזר לפרימקין והתחיל מוציא הוספה להחבצלת בשם, מבשרת־ציון, שאמנם לא יצאה יותר משנה, גם גיאוגרפיה של ארץ־ישראל בשם הפשוט, ארץ־ישראל, הוציא אז (ירושלים תרמ"ג), בעד עבודתו ב־החבצלת (בחד עם, מבשרת־ציון) היה בן־יהודה מקבל 20 פראנק לחודש, מובן, שבסבום כזה לא־היו יכולים להתקיים הוא ואשתו ושני הילדים, שנולדו להם בארץ, מוכרח היה, למרות מה שדבר זה היה מסוכן לבריאותו, להעשות מורה בבית־הספר של חברת כל ישראל חברים, בעד הוראה של שבע שעות ביום היה מקבל בו 50 פראנק לחודש, ולעתים קרובות היה גונח דם מלוא־הכוס אחר שבע השעות האלו... ופינסתו היתה רחוקה כל־כך, עד שכפי שספרי לי בעצמו, מוכרח היה לפעמים להזמין עגלון לפנות ערב, שיסע עמו, כביכול,

בבוקר השכם, ולקחת ממנו ערבון, שלא יאחר לבוא – כדי לקנות בערבון זה לחם לסעודת הערב... אשתו היולדת שכבה על משה של חבליו; מטה יותר טובה לא היתה בביתו וכשנתגלתה בה קדחת של לידה הרופא צוה להשיבה במטה של קפיצים, לא היה לו כסף לקנותה ויום חנווני לא רצה לתתה לו בהקפה... אבל דבר טוב אחד היה בהוראה זו: המנהל של בית-הספר, מר נסים בכר, הרשה לבן-יהודה ללמד עברית בעברית, וכך נוסד, אחר הבית העברי הגמור, בית-הספר עם לשון-ההוראה בעברית, לכל הפחות, ללמודים העבריים, שהורה בן-יהודה, והוראה זו היתה למפתח לדור ילין, ויוסף מיוחס, ליודילוביץ, גראצובסקי ויצחק אפשיטיין.

אבל לא איש בבן-יהודה יכול להיות, עוזרי לעתון ור – עומד ברישות אחרים צריך הוא לרישות היחיד – לרישותו שלו, ועד מהרה נבדל מפרומקין והשתמש ברישיונו של הרב הירשנזון (בעל המסדרונה) להוציא את העתון, הצבי, בשנת תרמ"ה התחיל להוציא וכירו סכום של 70 גרוש תרכ"ו (קצת יותר מחצי ל"מ), שלוח ממורה אחר... מתחילה היה הצבי עתון שבועי קטן בכמותו, שנלחם בחלוקה והטף לישוב ארץ-ישראל עלידי עבודת-האדמה ולתחתית-הלשון עלידי הרבני העברי ועלידי הרחבת הלשון; גילוי-מלים וחדושי-מלים, אחר-כך גדל העתון ושינה שמו וצורתו כמה פעמים: יצא שתי פעמים בשבוע בשם "האור" ונעשה עתון שבועי יותר גדול בשם "השקפה" והיה גם לעתון יומי בשם "הצבי" והאור, שנתיקים עד עצם התלקחותה של מלחמת העמים, בו הטף בן-יהודה לחים חדשים, היו עבודה וחירות, ובו הראה באופן מוחשי את הסגנון העברי החי והחדש, הרבה בשלמות, רשלנות וחוסר-טעם היו בעתון זה, והאיך היה יכול להיות אחת במצבו החמרי, שקשה אף לציירו כיום הזה, בלא עוזרים פנימיים ובלא תשלום שכר-סופרים – ובסניבה הירושלמית המקולקלת, בלא חוסר-שדרה מוסרי מוצק? – על החסרונות אין להתפלא, מה שמפלא הוא – שסוף-סוף היה עתונו של בן-יהודה העתון האירופי העברי הראשון, אירופי יותר מן "היום" של קאנטור-פרישמן, באותו מובן, שהעתון הירושלמי היה דן על כל ישאלות הדת והמדינה והמדעים הכלליים כעתון בלשון היה ובמדינה עצמית קטנה.

ומחלת-השחפת נלחמה בנופי הרזה והרל (קטן-קומה וכחוש היה בן-יהודה) – ולא יכולה לו: רוחו הכביר היה חזק ממנה, ואולם הוא דבקה בדבורה אשתו והצעריתה שאולה (כביב אלול תרנ"א), ובן-יהודה גנח אז דם בלי הרף, והרופא המומחה בימים ההם בירושלים, ד"ר שווארץ, אמר אז למקורביו של בן-יהודה, שיחיה עוד, לכל היותר, חצי-שנה; ועליבן אסר על בן-יהודה לישא אשה שניה, אבל הוא נשאר אלמן חולני עם שני ילדים קטנים, ולפיכך כתב לאחותה של המנחה, בתו השניה של יונאס, שבך וכך דבר הרופא וכך וכך מצב ילדיה של אחותה; אפשר תסכים להיות אם להם במקום אחותה, והיא, הסטודנטית בטוסקבה, המתבוללת למחצה, לא פקפקה אף רגע ומהרה לבוא לארץ-ישראל, והצריכה את פטירת אחותה, בת יסן תרנ"ב, (אמנם, זו היתה שנת גירוש-טוסקבה), נישאה לבן-יהודה, שינתה את שמה לעברי נטור-הסדה בן-יהודה, למדה כאחותה לדבר ולכתוב עברית, ובעוד שנים מועטות נעשתה עור כנר בעלה בעתונו ופירסמה גם נבילות נאות בעברית, השפעתה על בעלה לא תמיד היתה לטובה; אבל היא שמרה על בריאותה, הגדילה את פריסומו

ודאגה לסניסת הציבור ולאפשרות שיחבר ויפיק את המלון. לא תהא זו גוממה אם נאמר, שכלעודה היה בן־יהודה מת בשחפת. בעוני ובהוסדרבל, עוד לפני כמה שנים וכלעודה לא היו יוצאים המשה כרכים גדולים של המלון כיום הזה.

וככל מחדש, היה אף בן־יהודה איש־הקצוות. כשבא לירושלים עדיין היה מלא את רוח העממיות הרוסית של הנאמדותבולצ'ינס (הכת הרוסית הרבולוציונרית, שקדמה לסוציאליסטים־הרבולוציונרים). כמותם רצה. ללכת אל העם — הפעם לא אל העם הרוסי, אלא אל העם היהודי הישכן בציון. וכל מנהגיו של העם היו קדושים בעיניו: הרי הם הם שרידי "מקורות" העממיות. ולפיכך היה אוכל כשר, הולך אל בתי־הכנסיות ומתעטף בטלית גם לאחר התפילה: הרי הוא הוא העצמי שלנו, הנגד הלאומי הישראלי, ואף לדבור העברי מצא יסוד אצל המקובלים: ר' משה קורדובירו והאר"י ציון לדבר בלישון־הקדוש אף בעניי־חול, וכך נהגו המקובלים בירושלים מבית־המדרש. בית־אל; ויהודים תדום היו מדברים עברית, לכל הפחות, בשבתות.

ואולם עד מהרה נוכח, שאין יין חדש משתמר בקנקן ישן: העם הירושלמי והוא — שתי הקצוות הם. ובן־יהודה עובר מן הקצה האחת אל הקצה השניה, כדרבו בכל דבר: הוא נעשה יהודי לאומי בן־בלידתו. הארץ והלשון הן הכל, הרת אינה ולא כלום. יתר עליכן: הרת אינה אלא מכשול על דרך הלאומיות המדינית, הארצית, הגשמית, כמעט המנושמת, ששאף אליה כל ימיו — קל לשער, האך התיחסו היהודים הירושלמים, ביחוד האשכנזים (הספרדים, מפני שהם יותר מירושלים ולא נתנסו במלחמות של דעות, היו יותר סבלנים ביחס אליו והוא דבק בהם כל הימים, בלי הרעת, שמעלתם בנידון זה בא מתוך חסרונם), אל אדם כזה, שפירץ את כל גרידהרת לעיני כל העם בעיר הקדוש; ולא עוד, אלא שהטוף לבטול הרת בכל הקפה גם בעתונותיו...

אכל הרבה יותר גורא מזה היה — מה שנלחם בחלוקה, "חסרונכים" הוא בירושלים עד היום הגורם היותר גדול למחלוקת ורדיפות... ומה שהחזיק בכל תוקף במפעלו הגדול של רוט שילד — ביישוב הארץ עלידי "גערבנים", באכרות' פשוטה (זמן ידוע אף היתה יוצאת הוספה להצבי' בשם "האכר היהודי") — היתה כשהוא לעצמו קריאת מלחמה על הבטלה והבטלות, על סרדהחיים הישנים ועל החמסנות של ממנה"בוללים", — לא לפלא יהא, שהרבים והממונים אהזו נגדו באמצעי הדוק והמנוסה שלהם — ב"חרם", כמה פעמים התיימרו הקנאים עלידי הכותל המערבי בשופרות ונרות שחורים, אכל הפעם היה גם אמצעי זה לאילחועיל, כי מה פחד יש מפני ה"חרם" לאדם, שאינו צריך לא לבית־כנסת ולא למקוה, לא לרב ולא לשוחט? — אבל עדיין הוא זקק לחברא קדישא' — ונסו הקנאים להתנקם במתו הקרים: את דבורה אשתו, העבריה הראשונה, לא רצתה העדה האשכנזית לקבור בחלקת המיוחדת בהר־הזיתים! — בן־יהודה השאיר את גופתהמתה יחידית והלך אל הספרדים, שהסכימו לקברה בקבריהם (הרי היהודים בירושלים גם כהיום וגם כמותם נפידו...), ואז, בתחרות האשכנזים: נתייראו מפני "פריציקנט" מסוכן, שאשכנזי יכול, חס ושלום, להקבר בקבר ספרדי... וכשמתה בתו הקטנה, ילדה בת שמונה, לא רצו להביאה לקבר־ישראל מטעם "גורא": הגברת חמדה בן־יהודה הניחה פרחים על הגופה הקטנה של חפדה, שנקטף קודם זמנו — וככה לא יעשה בישראל בארץ־ישראל! — אז חפס בן־יהודה מעדר בידו וצא לחפור קבר לבתו — בגן־ביתו, אף זהו "פריציקנט" מסוכן — והילדה נקברה בהר־הזיתים למית הספרים!

ובכן מה לעשות לכופר? המומר להכעיס וחוטא ומחטיא את הרבים? יבזה?—רק סגולה אחת יש נגדו סגולה בדוקה באמת: להליץ עליו לפני הרשות... כך היו נהגים בסולניה וברוסיה—וכלום הרשות התורכית טובה מן הרוסית והסולנית?—רסוד למלשינות לא קשה למצוא. בגליון הצבר של ערב חנוכה, תרנ"ה, כתב המשביל הזקן שנה יונאס מאמר מליצי בשם: מצוות צריכות כוונת, שבו היתה גם מליצה רגילה זו: נאסוף ח"ל ונלך קרייט ה'—ומליצה זו תרגמו המלשינים לערבית: נאסוף צבא ונלך על הסדר ח'... בן־יהודה נאסר כמורד במלכות, לא פחות ולא יותר... חודש תמיס ישב במאסר עד המשפט. נשתחרר בערבון ונדון—לשנה של מאסר, זה היה מסוכן בשבילו—בשביל אדם חלש ומשוקה; אבל בשביל הרעיון הציוני ובשביל הישוב כולו היה זה אסון ממש: מורד נמצא בקרב—הימים ימי השולטן עבד אל־חמיד... הרעש, שקם בעולם כולו, ונדיבותו של רוטשילד הצילו את בן־יהודה מסכנה זאת הישוב—מאסון... את מלחמתו באדוקים לא עזב בן־יהודה גם אז; אבל מאז התחיל עוסק יותר במלוני, ולשם קבין כספים לחברו ולהוצאתו וקבוצ חומר בשביל ערכיו הרבה לנסוע לארצות־אירופה, וכל אותם הימים הוא עובד ונלחם, נלחם ומשפיע על תקומת דור חדש בארץ־ישראל ועל התקבלות העברית החדשה והחיה בארץ ובחוץ־לארץ, ומלחמתו בחברה־העזרה בימי מלחמת־הלשונות, שקדמה אך זמן מועט למלחמת־העמים הגדולה. היא דף ישר זהב מיוחד בתולדות־חיי.

וישוב היה בן־יהודה בסכנה בימי המלחמה העולמית, לא עמדה לו קריאתו: יהודים קיינו עותומאנים!—ג'מאל פחה ופקידיו הודפ־הציונות, לא יכלו לחת אמן באדם כבן־יהודה; ונוקם ונוטר אחד זכר לרעה גם את מלחמתו בלשון הגרמנית, הפעם לא קמה בו רוח להשאיר בארץ ולהסתכן ביחד עם כל הנשאים בארץ—הוא יצא לאמריקה, שם עבד כסלון וגם נהל תעמולה בעד ארצות־ההסכמה, וארגמן־השקיעה של חיי הזהיר ולשקע צבע־נוגה אדירים יותר מדמדומ־החמה של בחרתו, הוא זכה לשמוע את הכרזת באלפור באמריקה, הוא זכה לשוב לארץ־ישראל ולראות את הנציב הראשון ליהודה ואת הלשון העברית מאושרת ומקיימת כאחת משלש הלשונות הרשמיות בארץ־ישראל, הוא זכה עוד לעבוד ולעמול בארץ להרחבת לשוננו ולהשלטתה ניסוד חברת, שפחתו והמשבת, ועד־הלשון לאחר שבחברה תחית, ישראל, ייסד ביחד עם י"ט פינס בשנת תרס"ב, היה הדבור העברי אחד מחמשת יסודות התחיה: הישוב, הלשון, פתוח בני־הנעורים, תחית המדע והספרות בעברית ומלחמה בחלוקה, ולאחר שוועד־הלשון נוסד בשנת תרין בתור סניף לחברה, שפה ברורה, שנוסדה אותה ישנה, וזכה גם להמשיך את עבודת המלון כמעט עד הרגע האחרון לחייו, ומיתה קלה מה, בלא שנמשכו יסורי־הגסיסה יותר מרבע־שעה, בליל־שבת, בחצות־הלילה, אור ליום שני של חג החשמונאים—בעצם היום, שבו הושם במאסר בתור מורד במלכות עשרים וחשע שנים קודם לכן...

וכי אין חיים כאלה אגדה—אגדה מלאת־חיו, שסיפור אבות לבנים?

II. נביא הדבור העברי.

כשבא בן־יהודה בפעם הראשונה לארץ־ישראל ירד ליפו ובעגלה—מסלת־ברזל עדין לא היתה אז בארץ־ישראל—נסע מיפו לירושלים, העגלון יצא מירושלם תלמיד, מקה־ישראל ודבר עברית, ודבר זה פעל על בן־יהודה סעולה עזה, כבר היו אז איסוף מדברים עברית בארץ־ישראל, אף מתוך ההמון הששוט, ואפילו מתוך העגלונים.

ודבר זה ישרי בן יהודה כל הימים הדבור העברי בתור, לשון יהודה: לשון הדבור של תלמידים, מקובלים וססס יהודים תורנים מעדות שונות יצאה להם ענין זה לזה. קים היה בארץ ישראל מאז, ואולם יתר מכן רצה בן יהודה: שתהא הלשון העברית הולכת ועשית לשון העם כולה, שידברו בה לא רק החכמים והסופרים, האיסכנים והספרדים והתשנים ושאר יהודי המזרח בחסותם ההכרחיים, אלא שידברו בה תמיד, מחברה ובציון, גם בעליהם מלאכה, והפועלים, החנוונים והאכרים, העגלונים והסבלים, ולא לשם קרובי שית' הלשון ידברו בה, ואפילו לא לשם המאנוסיה של אחד העדות ואחד העדות (מה שזה הליטיטיטיטי של הדבור העברי בירושלים הגלותית ובגלות הציונית), אלא לשם תכלית מדינית. בשבילו היתה ישאלת הדבור העברי מה שהיתה מלחמת הלשונות במלכות האויס טרור' הונגאריה שקדם המלחמה, מה שהיתה בפולניה הרוסית, באירלאנד האנגלית, בפוזנא הגרמנית, ענין מדיני גדול, שהאומה מעת עליו להירותה המדינית ולהישלמה הלאומית באחת, וזה ההבדל בנו ובין כל שאר המדינות עברית בימי בארץ ובחוץ לארץ, אלפיא נשכה, שהדבור העברי לא תפס שום מקום לא בתבניתו של סמולנסקין הלאומי, לא ביושל ליליינבלום החובבציון וגם לא ביושל הרצל הציוני המדיני.

אחר היה בן יהודה בהשקפתו המדינית המהורה על הלשון. יאחר היה אף בהתמדתו במלחמת הלשון, להטף יום יום ושעה ושעה את חוב הדבור העברי על לבבות ערלים, לשמיע לעגהשואנים על משוגע דבור אחד זה שרצה להכיר יהודים ויהודות משובלים בענייני פניהם, שיחליפו את לשונם השומה בפיהם בלשון מתהלחצאים—הרי זו התמדה של גבורה, כמה בנינו נלאו להטף לעיני אחר שהסיסלש שנים של מלחמה בערו מפני שלא מצאו לו אונן קשבת וכמה אמרו לעצמם: בשם שטענה לומר דבר הנשמע, כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע! כמה מצאו התנצלות להשתתקות המהורה במשך הנאה: "אני את נפשי הצלתי"—בן יהודה איבדים שנה רצופת לא נאמו, לא רפו דיה ולא חטבו, ישכבר עשה מה שאפשר—ודן, עני ימו האחרון הטוף והוכיח והזהיר, שבדבור העברי נשועתנו אין זו בדיחה בלבד, ישעל תלונתו של אדם, שהוא חולה, היטיב: דבר עברית—ותבריא! לפני כמה שנים קראתי לו בעל מלאכה אחת, ואמנם, כך היה יכול היה לוותר הרבה, לראות אן ולא להתבונן, לישאט פנים לתקפים ועושרים—ואולם כשאך הגיע הדבר לזר מלחמת הלשונות בארץ ישראל (במחילת שנת תרע"ד) לא השניה בכה, שהחזית לסויל נתן, ראש ההילפסטידאין הגרמני, יש לו אפשרות להוציא את המלון, ישועה מלון הוא בגרמניה ושמוצאו לארץ הוא גרמני—הוא נלחם בחברת העדה, נלחם בלשון הגרמנית, נלחם בכל כוחותיו בסבן לחמו ומפעליו ומזהיר, שדם יקשך אם לשון ההוראה של התנאים תהא לא עברית ובכתב הספר בארץ ישראל ולמדו למודים כללים לא בעברית.

שהלשון העברית תקשה מה שהוא הוצא: לשון כל העם בכל ישראל—לא זכה לראות עוד יש בתוכו אלפים ורובבות, שמדברים ואין, חסית, עיבות, אנגלית צרפתית, סלנית וספרדית, אבל, אם 150 בתיספר הם כולם בעברית: אם בשביל 15,000 ילדים העברית היא לשון דברים המבני והקבוע, אם אלפי תנוקות, שלא הגיעו עוד להטף, ממללים את מולם הראשון בעברית: אם הלשון העברית הוכיח להשמית בארץ

ישראל להיות מחאה-הערבים: אם בשעת הספירה בארץ-ישראל הוציעו כמעט 81,000 יהודים מחוץ 83,000. ישננו כמספרה של הלשון העברית היא לשונם הלאומית—הלא חופיה לכל אלה ודחיפה חזקה נתן בקהילה לא רק בהטפתה אלא גם במחשבתה בחי' יסודם של ושל אשתו ובני ותלמידיו הקרובים!

ואל לשונות: הדבר העברי והלשון העברית בתור לשון-ההוראה בבתי-הספר הם כמעט הדבר היחיד שהשפיעה ארץ-ישראל על הגלות ולא להפך. ואין לשונות: תחת הלשון המתה ברבות החי הוא החידוש ההיסטורי היחיד. שחידוש עבר-ישראל בתקופה החדשה של חייו הלאומיים והפליא בו את האנושיות כולה!

III. יוצר הסגנון העברי הפשוט.

הענלקו, שדבר עברית עם בקהילה בדרך מימי לירושלים היה לו לא רק חוק אמונתו באפשרות הדבור העברי העממי; הוא היה לו גם דחיפה לבדוק את מהותה של הלשון העברית הספרותית. הן אמנם, אף עד ימינו כבר כתבו עברית הרבה: כתבו עברית גם על הסולליקה ועל שאלות-החיים ולא רק על עניינות ועל פילוסופיה; כתבו גם שירים וספרים ופילוסופים; וכבר הוציאו גם ירחונים ושמוענים. ואף-על-פי-כן סגנון עברי טבעי, סגנון עברי חי, סגנון עברי עממי לא היה. הענלקו כספרותם של מאסר וסמולנסקי ובשריף של גורדון דבר בלשונם של ישעיהו או לכל היותר בלשונם של ר' יהודה הנשיא. ואולם הענלקו בירושלים הסכל הספידו או האד-קושיני (האופטאל), שדבר עברית על עניינות החול היותר טבעיים שבעולם עם בן אמונתו וגועה התנווני האשכנזי דבר בסגנון יותר פשוט יותר טבעי. היו לו בטרם מתנגדם לכל חוקי-הדקדוק מעין: לא ישי' (במקום איך) ומה יש' (במקום מה בכך?) והרבה (במקום מאד). למליצות למדנות—אחת היא, אם הן תיבות או משיניות-מדרשויות—לא היה זכר בדבורו. פשוט היה דבור זה. אבל מדויק, וגם קצר. במקום "יבעד הצוף" היה אומר: "מדידה". קרוב היה ללשון המשנה והמדרש יותר ללשון-המקרא; אבל אף את לשון-המשנה לא חקה. כמנהג לי' בשעתו, אף ממנה נטל מה שהוא פשוט, קצר, טבעי. ודבר זה הסם בקהילה יותר מכל אדם אחר. גורדון החליף מליצה במליצה: את מליצת-התמד במליצת-התלמוד. מנהג לי' החליף שעבוד בשעבוד: את השעבוד למקרא בשעבוד למשנה ולמדרש. בקהילה שאף אך אל הפשוט. אל הטבעי, אל העממי. וכבר, האך תרגם הוא את ברוניקה של שזה מאמר האך תרגם אותה סרישמן. סרישמן עשה מן התרגום מלאכת-מחשבת; ואולם פשוטות לא היתה דיוק לא היה-תרגום ממש לא היה. בקהילה חטא בתרגומו לטעם הטוב אבל הסליחו בדיוקו של התרגום והעשירו במלים המחודשות והמחושפות. יש הוכרה להבוא בתרגומו כדי שלא לישטח את דברי-המחבר, או תרגום המטין של זולתו: כאן הגיעה הלשון העממית הירושלמית למדיקציה. כך עתידים לרבר מנהגים מן השדרות הנמוכות שבארץ-ישראל העברית כשתססוק בהם השפעתה של הלשון הספרותית העברית בדרך ישרה.

וכדי למלא ספקה של לשון מדויקת ועממית מוכרה היה לבדוק בכל אוצרות לשוננו שמה ימצא בהם מלים פשוטות ועממיות לצירי יסודם ולצירי-העם. ואנו היום את המלא הגדול: הוא מוצא מה שהוא מבקש. הוא מוצא את מבוקשו מסני שהוא מנה לא אל הססים העוסקים בעניינות זה של האומה. אלא כאותם שעדיין יש בהם

היה האדמה חשודה הבית וכו' המלאכה—באותם שהזכירו בהם צריהאדם השישים
הגשמי. חיי יסורים של העולם השפלי. מעולם לא חשק ולא המציא מנחים פילוסופים.
מלים לצרכי החזנות. דבריהם שמה: תמיד דרך אחר המלים הנשמיות: כמעט המנוסחות
שנשמיותן הן עמיתות כבוד חיות בנות. כלרבות צריהאכולהנפש צריהאמן ובפני
המלאכה השונות צריהאשוק ואפילו דברים שבעצנתה. הגם מה שבקש ומה שבעא בן
יהודה בספרותנו הוא אחו בדרך של לשוננו חש בעמיתות יהודה את עקריתיהם שבה.
כבשי החותמתים עליה הציוני הישראלי. החיה את הלשון העברית מתוך העצם המצאית
החדשה. הללו של ישראל שנטאף לה—מתוך אותם חלקי המטען התלמודי וספרותי
הבנים שעוסקים בענייני החל דוקה. וכל בשי משומר עממי חזוני שטעא
בספרותנו העתיקה. פסם והפין בחלק הלשוני של עתותו ועליו מאמריו והחזנות שבה
בעתים אלה. ועליו בן הודד את לשוננו מבהרמומים. הסיר מעליה את בנהרמלמותה
ומפסדתה זקנה ומחשבת שלא תצלה לכל מלאכה עשה אותה צעירה מלאכתעלושים.
מקורבת עם הכותה השפוטות וצלה לכל צרכי החיים העממים.

מבין שלא הוא כלב עשה את השוני הגדול בסגנון העברי. אילטלא גורדון
מנהליו בן אליהו שישרניחובסקי. פינס יעבין אתההעם ועד
אפסיה שלא היה מצליח גם הוא להפוך חיה חדשה לכל לשוננו. אבל ישחיה היה הגורם
הראשי להפכה הסגנונות הגדולה שלנו כיום הזה שעליתה נעשתה הלשון העברית
במשך איבעים שנה כמעט בלתיעברת. דבר זה לא יבחישי מי שאינו מתבון להכחיש את
המצאות. ודבר זה לא תשבה ספרותנו לבןיהודה הסופר לעולם!

IV. יוצר המלון העברי הישלים.

המלון העברי הגדול קשור הוא בדברי העברי ובסגנון המחזות. כשחבר היה בן
יהודה מלים בקש אותן בספרותנו העתיקה; ובשלא ספק איתן אף הוא—חריש מלים
מעיקר המלים שגילה בספרות העתיקה ויחזירנו נאספו לאספה כישויות ובפסקאות—
והנה יסור למלון עברי חדש.

בה אמנם חריש היה המלון בתכניתו בקישור. עד ימיו של בןיהודה לא היה
מלון עברי מאוחד כלל. היה מלון לתוך ומלון לתלמוד; ללשונות של ספרות
ישראלית לא הושם לב כלל: הוא נחשבה רק לחקיק של לשון המקרא והתלמוד. ושני
המלונים השונים לא נתאחדו מעולם. ישחיה המסכן בהם חתה לא הלשון העברית
אלא—הספרים העתיקים. ואמנם במלון המקראי באו גם המלים הארמיות שבעבר
הניאל ועזרא. ובמלון התלמודי באו כל אלפי המלים הארמיות והפסיקות. החזנות
והחזנות ישבה אין להן עם מלון עברי. ישמכיל את גני הלשון הארמית וכך לא
היה לנו עוד לפני המשים שנה שום מלון עברי ומלון עברי ישלים לא כל יסין?

משה שולברג. ישעיה מתחילה את אוצריושישים של בןיהודה ושנחה
לחדש מלים עוד בשנת תלרא (בעתותו העת) שיצא בלבוש. תלרא—תלריב. הוסף
עליו את אוצרהמלים הכללי (לבוש תריב) שבאו בו גם מלים מספרותיוהיחבנים וכן
הספרות החדשה. ואולם קטן היה אוצרהמלים הכללי. וספור היה לא עליו צורות
המלים. במלון של לשון חיה. אלא עליו הישרוים. כמלונים הישנים של הלשונות
השונות; ואף בו תפסות המלים הארמיות הפסיקות החזנות והחזנות מקום בראש.
יותר מתקדם לשיס של מלון עברי ממש. האציה של הישי סין.

המלים הארמיות כבר באות בו רק עד כמה שיש להן יסוד ישראלי בעברית, והמלים הפסיכיות היווניות והרומיות נשמטו מהוכו כמעט לגמרי, ופן נתן באוצר גם את רוב המלים של הספרות שאחר התלמוד, והיו באמת תכניתו של בן יהודה—בלא רחבותו ומעופו. האוצר הוא אך בעל ארבעה כרכים ומובן. "שהחומר" שבו מצומצם, ואף הוא נסתדר על-פי חרשים ולא על-פי המלים ככלשון היה, ובכיוון פרושיהמלות לא נסתויע פן בספרות הפילולוגית, הדחבה שבלשונות הארמיות, ואף לא בסורית וערבית, איטיות וכושית, ועוד, וכפרט בערבית היתה.

בן יהודה נסה בפעם הראשונה לתת את כל הלשון העברית כפי הקיפה במשך שלשת אלפי שנה יותר, ומכיון שאותם הספרים דוקה, שבהם נשתמרו מונחים ובטויים לצרכיהם, לא היו חשובים בעיני עמנו במידהבונים, ואף בימינו עדיין אין רוב חכמינו מכיר בערכם התרבותי והלשוני, שעליהם לא יצאו לאור כלל או יצאו אך פעם אחת, לפני מאות שנים, ואינם מצויים כשוק—מיכנה היה בן יהודה לבקר את הספרות הגדולות של פאריז, ברלין, אוכספורד, פאריז, ופרינצי, את הספריה של הוואטיקאן, את "ברטיש מיוזאום", ועוד, שם מצא ספרים יקרהמציאות וכתבדוד הרבה, שבהם כלולה הלשון השמושית דוקה, וכך נצטרפו אלפים רבבות של פתקאות, שעליהן רשומים מלים נצרכות ובלתינחלות, ובטויים חיים וצענים, וכך הלך ונתהוה המלון העברי השלם, שחמשה כרכים ממנו כבר נתפישנו בעולם והפיצו אור חדש על חיה העשירים והמונחים של לשוננו הלאומית, הספרותית והחיה, המופשטת והעממית, הקדושה והחילונית כאחת.

זה מפעלדיו של בן יהודה, שלא הספיק לגמרה אבל הניח בשביל הנמר שלו חומר רב ועצום, וחוקה היא התקוה, שחומר זה לא ילך לאפס, ועוד נזכה לראות מפעל ענקי זה מסוים ונגמר מא' עד תי'.

V. "לוחם מלחמתהתרבות".

כשבא בן יהודה לירושלים (בתחילת תרמ"ב) כמעט לא היה בה אף יהודי אחד מן החדשים—מן האירופיים המשיכילים והחפשים בדעות, האפיקורוס, היה אז—ר' יחיאל מיכל פינס, שהיה זהיר במצוה קלה כבחמורה; ובעזרתנשים בחורבה קרן נשים צדקניות בפניה של אשתו על שבאה לביתהכנסת—לא, חלילה, בלא פאה נכרית על ראשה, אלא—בכובע על גבי הפאה הנכרית, בעוד שכל נשיירושלים חבשו אז שכים במקום כיובע ושערותיהן היו מגולחות, על כל צדה, שלא תבוא, היו נזהרים בירושלים לילך מבית לבית ולחפש המאים, הרבנים היו מושלים בכפה, החכם היה כליר צנע, והחלוקה בדי הממונים יכלה אף היא ליתפס לכלירון חד ביותר, נגד כל פורץ גדר, כשנכנס הסמודנט בן יהודה עם אשתו הצעירה אל "יד פרוסקין", עורך החכבצלת, מצא את העורך הגורא, שזכה להחרמה אף הוא, מעוטף בטלית ותפילין; ואשתו של פרוסקין הוזרה את דבריה, הצעירה, שתמחר ותשים פאה נכרית על ראשה, ואם לא מרה תהא אחריתה; והיא שמעה לקולה בעליהה... בקיצור: מצב של יסוד הבינים בלא שנוי כל שהוא, לא! בשנוי לרעה; הממשלה התורכית נתנה תוקף ושלטון בדי הרבנים (החכם באשי) לקנוס ולאסור כל עובר על דת.

ובסביבה כזו התחיל בן יהודה, לאחר שנסה להיות דתי לשם עממיות ולא הצליח, להלחם "מלחמתהתרבות", "קולמורקאמפף" ממש, הוא התחיל נהג כעכירן גמור: לא

נוהד ממאכלות אסורות, לא שמר שבת ויושבו, לא נקד בתרבויותיו; ונוסף על זה הרבה לפנים מאתו: נגד הצמיעים והקנאים ובעד תורת דא-דוויין ודא-בסל'י, שעל-פיהם נשתלט האדם מעליהם, תורת הגיאולוגים החדשים, שעל-פיהם העולם קים זה מליניישנה, ויוצא בזה הרבה. — ועל העולם הגדול ועניני המדעים והתרבויות כתב בן-הדעה כמו שכתב צרפתי על איתם הענינים. כי את העולם הגדול נסה בן-הדעה לתת בלתי-היה של בעלי-החלוקה ובניהם. ובקול גדול הכריז שאפשר לה לאומה הישראלית בלא דת יהודית ואף עצמי ואף איתנו ובניו רשם פעם אחת בתור בני בלא דת (Confessionals) ושהלאומיות העברית עומדת רק על שלשה דברים: על הלשון, ועל המדינות הצונות ועל יישוב-הארץ.

לנו בימינו קשה לשיער כמה היה כל זה חדש ומחדש, זה וטור בירושלים שלפני ארבעים ושלשים שנה, היו גם כיום צובאים הארזים בירושלים על בן-העיר ועל ה-האנטי-ביליטט ונתפלים על כל יהודי הנכנס לתוכו; וגם כיום השמעת-קול של "מבנות" פריטוס בשבת מסוגלת להביא לידו הכאה ממש לא רק בשבועות "טאה שערס" הברית ישראל הארזית, אלא אף בשבת ובין-משה המשיכלה, אבל מי יכול להעריך את ימינו אלה, שהפיתחת מצד הצעירים באה בהם לפקס אף ליד קיצונים מרגות, אל המים ההם, שבהם היתה סנת'נסיות ממש לראות בהצוות-ירושלים כשמיטת בשבת אף בימים החדש בועים של תקופת-המחל? —

וראה זה פלא: להתפא על-ידי הופא-המסיון ולשלוח את הבנות אל בתי הספר של המסיון (הבנים הולכים אל החדש הוצ'אגני) לא נחשב אז לחטא גדול. הנה בא בן-הדעה ובלבל את כל המושגים דבור בלשון-הקדוש - ואבילת-השפה; לאומיות קיצונית - ודילול-שבת; התנגדות לדת בכללה - ומלחמה במסיון (יסוד "עדות נחם" ביהד עם ד"ר פ'נס), מה האיש הזה: מוטע או מומד להכעיס? —

סתיו בהרבות וסיו במלשונות - ללא הועיל! — בן-הדעה חוסך ללכת בדרכו לפיין גר ולחלחל במלגות של "שכירות-המדע" להפין דעות הפשוטות ולחלחל בחלוקה, הוא היה בימים ההם "נשאל-התבונה" במלוא מוכן-המלה בארץ-ישראל.

אין ספק בדבר: ביחסם הם הנגוד הקיצוני אל הדת גדש טאה, אבל, אם את כיום יכולים לטוס בירושלים בחיות דתית ידועה, אם ספק-הם תש כהם של מהדומים, מהפיה הטאים ומסורות, היו זה לא רק מפני שהמשלה עברה מיד התוכנס הפראס לידו הדומים המשיכלים ומפני שהם שיעשה הזמן לא יעשה השכל, אלא גם - ובמדה מרובה! - מפני "בן-הדעה" דא ש'ון פדין את הגר של סייגס וסיג'סיגים עד לאן נקד בלא שחש לרדפות ומלשונות וסנת'נסיות ממש, בהקטנו נקד את היתה הקנאית הדומה, וכן עשה חים אדומים בירושלים אפסירים, ואף דבר זה יזכר לו לטובה הישוב החדש ועמו - כל החדות המתקדמת.

הוכחנו בלפי האמת הדישה שלא ווא האמיר על בן-הדעה לטות מה שיתפרסם ביוס-הסיון הראשון לפטירה רק ישתדל-ללחץ בלכת, אין ספק בדבר, שהיו בן-הדעה, ככלל אדם גדול, גם הסוגות גדולות ושעיות לא-מועמט טעה בחיו, הוא היה מחוד אחר עשרים ותקפים ומחודע לרשות יחד מראי, הוא נשא פנים לפקיד-הרשט שילד ולא גילה על הטאות של אלהו שייד חברה ישהמיטות העבריות באין נישאות

אז עונם עד היום. ביטירה צל היה בן־הורה בעד אוגאנדה ומונן היה להחליף בה את ארץ־ישראל לגמרה, לא רק בתור „מלון־לילה“ כדעת הרצל וגורדון. בתחילת המלחמה המפץ להתעקמנות ולהשאדות בארץ—והוא עצמו יצא ממנה באפשרות הראשונה, ועוד בימי האחרונים הלך אחר „אנשי־הביזנס“ שבאמריקה נגד כל אנשי־הרוח שבציון ושבהסתדרות הציונית ולא ניתע לאחריו אפילו בפני ההצעה לסגור את בתי־ספרו לשנים אחדות—בתוספתו שהדבור העברי נעשה עובדה רק על־ידם—מפני שכך דרשו ברא־גד יום וחבריו—ובדבור העברי הרבה חדושים על חרושים, כמה פעמים שלא לצורך וכמה פעמים בלא טעם ויסוד (חושמתי, לעלני, דרכתני). ובסגנון העברי היה מאחר ימתי קצוות, שאינן מתאחדות: חדקנות קיצונית עם משמדות סגנונית (צורות מקראיות הרבה, שעבר זמנו עוד ביטירה־משנה) והחזקה בנושנות מעין הבחיב החסר עד כדי כתובת „ישכים ואכלים חסרות ריו, אירוס גמור היה והתרבות האירוסית היתה משאת נפשו—ואף־על־פי־כן מאם במלים הזרות, שנעשו קנים של כל עט־אדופה, ושק־ביות את משכילי המין האנושי זה לזה, במלונן יש הרבה והרבה מראי־מקומות מיותרים והרבה חקירות, שאינן אלא מלפולים ודישנות; ואף הרבה טעויות בהברה, בהגדה, ברקוק ובפירושה־מלים טעויות כו, בעתוניו היו, בעד האירוסיות הנאה והמנהגות, בטלנות וחוסר טאקט של ימי נעורי „המגיד“, ובתורותיו הדתית הגיע לירי קיצונית, שהיתה לא רחוקה מאפיקוסותי מן המין הכול של ישנות־השבעים.

אבל כל ההכרעות הללו מה הם לעומת מפעלו הגדול האחד — תחצת הלשון העברית?—בעל מלאכה „אֶת־הַיָּהּ“ היה, ואפשר, זהו הביאור לכל חסרונותיו, בכל הקיצונים הגדולים, ויותר אף הוא על הרבה, ובלבד שציל את האחת—את האחת לצורך, את הדבר היחיד, שיש לו ערך אמתי וחשיבות־נצחית, ואם גדול הוא רק מי ירעיון גדול אחד ממלא אותו ומלפפו כל ימי־חייו, ועליו הוא מוסר את נפשו—או לא רבים הם היצורים בישראל במאת־השנים האחרונות, שיש להם רשות גמורה להקרא בשם „גדולי“, כנביא הדבור העברי, אליעזר בן־יהודה.

ירושלים, ד' כסלו תרפ"ד.

